

Sosyal Bilimlerde Bir Yöntem Arayışı Olarak Post- pozitivizm

İslam Can*

* Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü |
Selçuk University, Faculty of
Letters, Department of
Sociology
islamcan@hotmail.com
Konya / TÜRKİYE

Gönderim / Received:

15.08.2023

Kabul / Accepted:

13.12.2023

Alan Editörü / Field

Editor:

Hamza Kurtkapan

Öz

Doğanın yasaları gibi toplumun da yasalarının olduğunu ve sosyal gerçekliğe ulaşmanın bu yasaların keşfedilmesiyle mümkün olduğunu varsayan pozitivizm, on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ortalarına kadar sosyal bilimlerde hakim paradigma olarak kabul edildi. Ancak yirminci yüzyılın başlarından itibaren hem pozitivizme yöneltilen radikal eleştirilere yanıt vermeye çalışan neo-pozitivistler hem de pozitivizmi ontolojik ve epistemolojik bağlamlarda tartışmaya açan felsefecilerin sosyal bilimlerdeki etkileri, zamanla pozitivizmin hâkimiyetini kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Sosyal bilim çevrelerinde pozitivist paradigmaya yönelik eleştirilerin yoğunluk kazanmasıyla birlikte post-pozitivizm, inşacılık veya yeniden inşacılık ve yorumsamacılık gibi yaklaşımlara olan ilgi de zamanla artış göstermiştir. Bu çalışma, bu yaklaşımlardan biri olan post-pozitivizme odaklanmaktadır. Çalışmada öncelikle sosyal bilimlerde metodolojik bir arayış olarak post-pozitivist yaklaşımın önermeleri ve pozitivist paradigma ile arasındaki temel ayrımlar ele alınmaktadır. Ayrıca bu çalışmada post-pozitivizmin ortaya çıkışını hazırlayan epistemik tartışmalara yer verilmekte ve eleştirel gerçekçilik yaklaşımının post-pozitivist düşüncenin yaslandığı felsefi bir zemin olduğu iddiası gerekçelendirilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra post-pozitivist metodolojinin ilkelerinden hareketle, post-pozitivist paradigmanın bilimsel gerçekliğe ulaşmada kullandığı araştırma yöntemlerine ve tekniklerine de ayrıca değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Post-pozitivizm, eleştirel gerçekçilik, pozitivizm, metodoloji, çoklu gerçeklik.

Post-positivism as a Search for a Method in Social Sciences

Abstract

Positivism, which assumes that there are laws of society like the laws of nature and that access to social reality is possible through the discovery of these laws, was accepted as the dominant paradigm in the field of social sciences from the nineteenth century to the mid-twentieth century. However, since the beginning of the 20th century, the influence of both neo-positivists who tried to respond to the radical criticisms against positivism and philosophers who discussed positivism in ontological and epistemological contexts on social sciences brought about the loss of positivism's dominance over time. With the intensifying criticism of the positivist paradigm in social science circles, interest in approaches such as post-positivism, constructionism or reconstructionism and interpretivism has also increased in time. This study focuses on one of these approaches, namely post-positivism. The study first discusses the propositions of the post-positivist approach as a methodological quest in social sciences and the main distinctions it bears with the positivist paradigm. In addition, this study

includes the epistemic debates that prepared the emergence of post-positivism and tries to justify the claim that the critical realist approach is a philosophical ground on which post-positivist thought rests. In addition, based on the principles of post-positivist methodology, the research methods and techniques used by the post-positivist paradigm in reaching scientific reality are mentioned.

Keywords: Post-positivism, critical realism, positivism, methodology, multiple reality.

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar bilim felsefesine egemen olan pozitivism; teori ve veri, tümevarım ve tümdengelim, yasa benzeri ifadeler, doğrulama ve yanlışlama gibi anahtar kavramlar merkezinde şekillenen bir yöntem tartışmasının da temel öznesi oldu. Ancak bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem post-pozitivistler gibi iç kaynaklardan hem de dış kaynaklardan gelen eleştirilerle 1970'li yıllardan itibaren felsefi pozitivism hızla parlaklığını yitirmeye başladı (Alvesson & Sköldbörg, 2009, s. 15). Birçok sosyal bilimci ya da sosyolog tarafından ortaya konan ve bir külliyat oluşturacak büyüklüğe ulaşan pozitivism eleştirileri, genel olarak pozitivist felsefenin sosyal bilimler için öngördüğü yöntem, varsayım ve uygulamaların sorgulanmasını konu edinmektedir. Ayrıca bu eleştirilerin yanı sıra Dilthey ve Droysen'de izdüşümünü bulan, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden bağımsız, kendine özgü bir metodoloji oluşturması gerektiği fikrinin de öne sürüldüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra bu eleştiri yapanların birçoğu-ki Kant ve Wolf'a kadar bu eleştiri geleneği götürülebilir-, sosyal bilimlerin doğa bilimleri modeline dayalı bir "nesnel veri" toplayıcılığı perspektifinde tanımlanması halinde, sosyal bilimlerin "bilimsel" olarak değerlendirilmesinin mümkün olmayacağını iddia ederler (Hekman, 2012, s. 19). Dolayısıyla ne tür bilginin "bilimsel" olarak kabul edileceği, gerçekliğin nasıl inşa edileceği ya da "nesnel gerçekliğe" ne şekilde ulaşılacağı gibi epistemolojik problemler, özellikle 1950'li yıllardan itibaren bilim felsefesi alanında daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Esasında bu tartışmanın tarihsel ve felsefi kökleri Hegel'e ya da Yeni Kantçılık'a götürülebilir, ancak çalışmanın sınırlılıklarını aşacağı için bu tartışmaya çalışmada yer verilmeyecektir.

Geleneksel pozitivism anlayışına yönelik eleştiriler, eşzamanlı olarak post-pozitivist yaklaşıma da büyük bir ilgi uyandırmıştır. Nesnel gerçekliğin insan düşünce ve davranışlarından bağımsız olarak var olduğunu iddia eden pozitivism karşılık post-pozitivist düşünce, gerçekliğin sadece insan zihninde var olduğunu ve insanın birer üretimi olduğunu öne sürmüştür (Wang, Duffy & Haffey, 2007, s. 2). Esasında post-pozitivism hakkında söylenmesi gereken ilk şey, onun ne anti-pozitivismin ne de pozitivismin devamı olduğudur. Post-pozitivismin özü, tüm pozitivist fikirlerin ve bilimsel yöntemin varsayımlarının reddi değil, pozitivismi aşma ve bir bakıma dönüştürme girişimidir. Zira çoğu post-pozitivist için pozitivism, yalnızca epistemolojik ve ontolojik olarak kusurlu olmayıp aynı zamanda modern dünyanın birçok sosyal hastalığının ve siyasi felaketinin de ortak sorumlusudur (Patomäki & Wight, 2000, s. 213). Çünkü "gerçekliğin inşası", sadece epistemolojinin ya da ontolojinin tartıştığı bir mesele değildir; aynı zamanda sosyal, siyasal, dinsel ve ekonomik yapıların da gerçekliğini belirleyen önemli bir paradigmadır (Lakatos, 1999).

Günümüzde sosyal bilimlerin krizde olduğu kabul edilmektedir. Her ne kadar bu krizi aşabilmek için pozitivist sosyal bilimlere yönelik birtakım eleştiriler getirilmiş ve alternatif kavramsallaştırma önerileri teklif edilmiş olsa da, bu krizi ya da tartışmayı nihayete erdirebilecek bir çıkış yolu açılabilmiş değildir (Hekman, 2012, s. 11). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* kitabının yazarı Thomas Kuhn'a (1982, s. 94) göre bu bunalım ya da kriz, yeni kuramların ortaya çıkması için gerekli bir ön-koşuldur. Bu bunalım döneminde bilim adamı, inancını kaybetmeye ve yeni paradigmalara göz gezdirmeye başlasa da, kendisini bunalıma sürükleyen paradigmayı kolayca terk etmemektedir. Kuhn'un 1962 yılında dile getirdiği bu tespit, post-pozitivistlerin pozitivismi tümüyle reddetmediği gerçeğinden hareketle, bugün olabildiğince gerçekliğini tamamlamıştır. Başka bir deyişle, pozitivist paradigmaya yönelik önemli yapısal eleştiriler getiren mantıksal pozitivistler ve Karl Popper gibi isimler dahi, pozitivism düşüncesini terk etmeyerek onun eksik yönlerini tamamlayıcı bir felsefe geliştirmişlerdir. Bu eleştirilerden doğan yeni bir paradigma olarak post-pozitivism, bunalımdan çıkış için geliştirilen yöntemlerden sadece biridir.

Bilimlerin nesnel gerçekliğe ulaşma çabası, bilimsel olarak nitelendirilen bir yaklaşıma, yöntemeye ya da paradigmaya dayanmak zorundadır. Her ne kadar Feyerabend gibi yöntemin zorunluluğunu sorunsala dönüştüren felsefeciler olsa da (Feyerabend, 2020), genel kabul bu yöndedir. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler, gerçeklikle kurduğu ilişki biçimi doğrultusunda çoğunlukla aynı kaderi paylaşmıştır. Bu bağlamda sosyal bilimlerin, doğa bilimlerini özellikle fizik bilimindeki yeni paradigmaları takip ettiği ifade edilebilir. Toplumun da doğadaki gibi yasalar temelinde ele alınabileceğini iddia eden pozitivist teori, uzunca bir süre sosyolojinin hâkim yöntem anlayışını oluşturmuştur. Ancak pozitivist yapılan radikal eleştiriler sonrasında gerçekliğin yeniden kurgulanması, sosyoloji bilimine de büyük bir alan açmıştır. Zira sosyolojiye özgünlük kazandıran ve onu diğer bilim dallarından ayıran husus, sosyolojinin olay ve olguları araştırmada kullandığı yöntemlerin farklılığı, başka bir ifadeyle sosyal gerçekliği ele alış biçimidir (Taş, 2011, s. 11). Sosyal gerçekliğin inşası ise sosyolojik metodolojinin sağlam epistemolojik temeller üzerine inşa edilebilmesine ve sosyal bilim paradigmalarının iddialarına kapsamlı bir şekilde vâkıf olunmasına bağlıdır. Zira bu paradigmalar ve temel kabulleri anlaşılmadan, sosyolojik metodolojinin yerli yerinde uygulanması da kuşkusuz olası değildir (Taş, 2011, s. 11-12).

Post-pozitivizm paradigması ve/veya eleştirel gerçekçilik felsefesini, gerek varsayımları ve felsefi kökleri gerekse de yöntemleri bakımından merkeze alan çalışmalar, yabancı ve Türkçe literatürde mevcuttur. Yabancı literatürdeki çalışmaların önemli bir kısmı, ilgili tartışmalar bağlamında çalışma içerisinde referans gösterilerek verilmiştir. Türkçe literatüre bakıldığında ise birkaç çalışmanın öne çıktığı görülür. Bu çalışmalardan biri olan Ali Somel'in "Post-pozitivist Paradigmalar" başlıklı makalesi, pozitivistin özne-nesne ilişkisi ve evrensellik iddiası konularında eleştiriler aldığına, buna karşılık yorumsamacılık ve fenomenolojinin pozitivistlere alternatif yaklaşımlar olarak güç kazandığına dikkat çekmektedir. Wilhelm Dilthey, Edmund Husserl, Max Weber, Theodor Adorno ve Alfred Schutz gibi isimlerin "anlama" "yorumsama" ve "fenomenoloji" ekseninde şekillenen pozitivist eleştirilerine değinen Somel, post-pozitivist paradigmanın epistemolojik köklerini aramaya girişir (Somel, 2014). Ancak Somel'in bu çalışması, post-pozitivist düşüncenin inşası bakımından sadece genel bir betimleme yapar. Ayrıca Somel, post-pozitivist felsefenin temel varsayımlarına ve metodolojik iddialarına değinmemekle birlikte pozitivist ve post-pozitivist arasındaki yöntem farklılıklarına da yer vermemektedir. Diğer bir çalışma olan İnan Alikılıç'ın "Pozitivizm ve Post-pozitivizm" başlıklı makalesi, pozitivistten post-pozitivizme doğru evrilen düşüncüyü tarihsel ve felsefi bir okumayla izah etmektedir. Pozitivizmin köklerini Ortaçağ, Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde arayan Alikılıç; pozitivistlere yönelik eleştirel düşünceleri evrimci pozitivist, mantıksal pozitivist, Karl Popper, Thomas Kuhn, Paul Feyerabend ve Frankfurt Okulu gibi isim ve ekoller üzerinden ele almaktadır (Alikılıç, 2021). Ancak bu çalışma da, post-pozitivist düşüncesinin epistemik ve metodolojik temellendirmelerine dair kapsamlı bir çerçeve sunmamaktadır. Söz konusu çalışma, her ne kadar pozitivist düşüncenin felsefi köklerine değinmiş olsa da, post-pozitivist düşüncenin temel varsayımlarına ve eleştirel gerçekçilik felsefesiyle ilişkisine yeterince değinmemektedir. Ayrıca post-pozitivist metodolojinin ilkelerini de dar çerçevede ele almıştır. Türkçe literatürdeki bir diğer çalışma olan Lütfi Sunar'ın "Batı Düşüncesinde Yeni Arayışlar ve Roy Bhaskar'ın Eleştirel Realizm Felsefesi" başlıklı makalesi, Hintli düşünür Roy Bhaskar'ın "deneyselci ortodoksi"ye dayalı pozitivistlere yönelik sorgulamalarına ve "eleştirel gerçekçilik" felsefesini temellendirdiği onto-epistemik yaklaşımını merkeze almaktadır. Sunar bu çalışmasında, bir yandan eleştirel gerçekçiliğin felsefi doğuşuna değinirken diğer yandan Bhaskar'ın çalışmaları perspektifinde varlık, hakikat, gerçeklik, hermeneutik, yapı-aktör, bilginin tabakalaşması gibi kavramları ve tartışmaları da ele almaktadır. Ayrıca Sunar, pozitivist yapılan ontolojik eleştirilerin sonrasında doğuşu gerçekleşen eleştirel gerçekçilik felsefesini genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışmaktadır (Sunar, 2007). Dolayısıyla Sunar'ın makalesi, gerek eleştirel gerçekçilik düşüncesinin

sosyal bilimlere ve metodolojiye etkisi bakımından yeterince ele alınmamış olması, gerekse de eleştirel gerçekçilik ve post-pozitivizm ilişkisini kuramamış olması bakımından eleştirilebilir. Literatüre yönelik eleştiriler perspektifinde bakıldığında bu çalışma, ilk olarak sosyal bilimlerde bir yöntem arayışı olarak post-pozitivist yaklaşımın varsayımlarına ve pozitivist paradigma ile arasındaki temel ayrımlara değinmektedir. Diğer yandan post-pozitivizmin ortaya çıkışını hazırlayan epistemik tartışmalara yer verilerek eleştirel gerçekçilik yaklaşımının post-pozitivist düşüncenin yaslandığı felsefi zemin olduğuna dikkat çekilmektedir. Ayrıca post-pozitivist paradigmanın bilimsel gerçekliğe ulaşmada kullandığı araştırma yöntemine ve tekniklerine de değinilerek post-pozitivist metodolojinin ilkeleri betimlenmeye ve pozitivist metodolojinin ilkelerinden farklılaşan yönlerine değinilmektedir.

Post-pozitivizm Düşüncesinin Epistemik Temelleri

On yedinci yüzyıl İngiliz filozofu Francis Bacon, dünyayı kavrayışımızın metafiziksel sistemlere göre değil gözleme dayanması gerektiğini öne sürerek aslında bir bilimsel yöntem inşa etme amacı gütmekteydi (Corry, Porter & McKenna, 2019). Skolastik felsefenin insanın duyuşal girdileri yorumlamasının güvenilmezliği konusundaki endişeleri kabul eden Bacon, duyu verileriyle elde edilen ampirik bilgiye yönelik şüpheli olunması ve bu bilgilerin sistematik ve tekrarlı bir şekilde test edilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Deneysel yöntemi de, bunu yapmanın en iyi yolu olarak tanımlamıştır (Corry, Porter & McKenna, 2019, s. 3). Bacon öldüğünde genç bir düşünür olan Descartes ve onun takipçileri, toplumsal istikrar için yeni bir temel olarak hizmet edebilecek hakikatin belirlenmesi adına, bilgiyi ampirik deneyimin doğrulanmasına bağlamaya çalıştılar (Fischer, 1998, s. 132). Duyu verilerinin deneysel yöntemlerle doğrulanması gerektiğine dair kanaat, sonraki yüzyıllarda giderek yaygınlık kazandı. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise tek geçerli bilimsel yöntem olarak pozitivist paradigma bilim çevrelerine hâkim oldu.

Yirminci yüzyıl başlarında doğa bilimlerinde ortaya çıkan tartışmalar, özne ve gerçeklik arasında inşa edilen pozitivist yaklaşıma yönelik büyük bir sorgulamayı beraberinde getirdi. Planck'ın (1900) "siyah cisim radyasyonu" açıklaması, Einstein'ın (1905) "fotoelektrik fenomeni" ve "görelilik teorileri", Heisenberg'in (1925) "belirsizlik ilkesi" gibi modern fiziğin yeni bakış açıları ve başarıları, bilim felsefesinde pozitivistliğe yönelik eleştirilerin yoğunlaşmasına ve post-pozitivist düşüncenin nüvelerinin oluşmasına zemin hazırladı (Tüzemen, 2016, s. 2). Çünkü klasik fizik, nesnel gerçekliğe ulaşmada nesnelere ya da maddelerin duyuşal verilerle ölçülebilirliğinin mümkün olduğunu, kuantum fiziği ise belirsizlik ilkesi temelinde bunun mümkün olmadığını ileri sürmekteydi. Başka bir deyişle fizikte türlerin hareketleri, fiziksel bir olayın iki temel parametresiyle izah edilmekteydi. Bu temel parametrelerden ilki, konum (bir nesnenin bulunduğu yer), ikincisi ise hız ya da daha dar anlamda momentumdu (hareket miktarı). Kaldı ki klasik teori olan Newton mekaniğinde ya da makroskopik perspektifte bu iki nicelik kesinlikle ölçülebilir niteliktedir. Klasik teori, bir nesnenin ya da varlığın nerede olduğu ve momentumunun ne olduğu konusunda nesnel bir veri ortaya koyabilir. Ancak kuantum mekaniği ya da mikroskobik perspektiften değerlendirildiğinde, varlığın ya da nesnenin konum ve hareket miktarının nesnel bir şekilde ölçülebilirliği ilkesi geçerliliğini yitirmektedir (Tüzemen, 2016, s. 3-4). Dolayısıyla pozitivism, Newton'un geleneksel fizik yöntemleriyle, post-pozitivizm ise doğa yasalarında olasılığa ve belirsizliğe yer veren çağdaş fizik kuramlarıyla ilişkili hale gelmiştir (Erdoğan & Uyan-Semerci, 2023, s. 28). Böylelikle gerek klasik fizik gerekse de kuantum fiziğinin ilkeleri, bilim felsefesinin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik tartışmalarında temel meselelerden birini oluşturmuştur.

Öznenin gerçekliğe ulaşma çabaları, şu üç alana dair yönelttiği üç temel soru çerçevesinde anlam kazanmaktadır: 1. Ontolojik soru: Varlığın biçimi ve doğası nedir ve onun hakkında ne bilinebilir? 2. Epistemolojik soru: Bilen ile bilinebilecek olan arasındaki ilişkinin doğası nedir? 3. Metodolojik soru: Araştırmacı (özne), bileneceğine inandığı gerçekliği nasıl bulabilir? (Guba &

Lincoln, 1994, s. 108). Burada öncelikle ilk iki soruyla, aşağıda ise üçüncü soruyla ilgili soruşturmaları yapmak uygun olacaktır. İlk soru olan ontolojik soru aslında felsefedeki en kadim sorulardan bir tanesidir. Kökleri İlkçağ Yunan felsefesine kadar götürülebilecek bu tartışma, yirminci yüzyıldan itibaren fizik ve metafizik sarmalında ve/veya pozitivizm-post-pozitivizm düalizminde yeniden gündeme gelmiştir. Bu tartışmalarda pozitivistlerin Kant'ın fenomenal alanıyla, post-pozitivistlerin ise numenal alanıyla ilgilendikleri (Patomäki & Wight, 2000, s. 234) iddialarına da yer verilmiştir.

Gerçekliğin biçimi ve doğasının ne olduğu ve gerçeklikle ilgili neyin bileneceği sorusuna (ontolojik soru) pozitivistler, nesnel gerçekliğin var olduğu ve bilimin amacının ise bu gerçekliğin keşfedilmesi olduğu yanıtını vermektedir. Zira gerçeğin keşfedilmesi, araştırmacının objektif olmasına ve değerlerden arındırılmış yöntemler kullanmasına bağlıdır. Böylelikle fizik ya da doğa bilimlerinin yasaları gibi toplumun da genel yasalarına ulaşabileceği varsayılmaktadır (Corry vd., 2019, s. 3). Pozitivizmin ontolojisi, "naif gerçekçilik" olarak da adlandırılan bir gerçeklik paradigmasına dayanır. Bu gerçeklik paradigması, değişmez doğal yasalar ve mekanizmalar tarafından yönlendirilen, kavranabilir bir gerçekliğin var olduğunu öne sürer. "Şeylerin nasıl olduğu" bilgisi, neden-sonuç yasaları doğrultusunda, zaman ve bağlamdan bağımsız genellemeler biçiminde bilinçli olarak özetlenir (Guba & Lincoln, 1994, s. 109). Ancak pozitivizmin bu naif gerçekçiliği, onun gerçeklikle kurduğu ilişkiye dair yöneltilen temel eleştirilerin başında gelmiştir. Çünkü pozitivizme yönelik yapılan eleştiriler genel olarak, "gözlemlenen gerçekliğin, var olan her şey anlamına gelmediği" hususunda birleşmektedir. Kaldı ki bu eleştirilere göre araştırmacı, gözlemlenen gerçekliğin arkasına ulaşabilir, "görülen şey" in bir tür projeksiyon ya da yansıma olduğunu ve bu gerçekliğin temel katmanlarının ortaya çıkarılmasını sağlayabilir (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 18). Dolayısıyla pozitivist paradigmanın "gerçekliğin gerçek olmadığı" yönündeki yeni paradigma, eleştirel gerçekçilik ve nihayetinde post-pozitivist yaklaşım üzerinden inşa edilmeye başlanmıştır.

Pozitivizm, "gerçekçilik" konusunda güçlü bir biçimde ısrarcı olurken post-pozitivizm ise oldukça temkinli davranarak "eleştirel gerçekçilik" felsefesini savunmaktadır (Tüzemen, 2016, s. 7). Filozof Roy Bhaskar, metinlerinde temellendirdiği ve çerçevesini çizmeye çalıştığı eleştirel gerçekçilik düşüncesini, kendi içerisinde sistematik hale getirdiği dört ilke olan "transandantal realizm", "eleştirel natüralizm", "açıklayıcı eleştiri" ve "diyalektik" kavramlarıyla inşa etmektedir (Türk, 2012, s. 195). Bu ilkeler, Bhaskar'ın eleştirel gerçekçiliğinin inşasında ontolojik realizm, epistemolojik görecelilik, yargısal rasyonellik sorunsalları üçlüsünü bir araya getirmesi ve bu vesileyle Marksizme bir katkı yapmayı amaçlamasıyla anlam kazanmaktadır (Türk, 2012). Diğer yandan Bhaskar'ın kısmen Marx'ın bilim görüşünden ilham alan eleştirel gerçekçilik felsefesi, pozitivizm ve sosyal inşacılığın araştırma yapma biçimleri konusunda hem çok yüzeysel olduğunu hem de yeterince teorik olmadığını iddia eder. Esasında eleştirel gerçekçilik, bilime felsefi bir temel kazandırmak amacıyla önce pozitivizmi hedef tahtasına yerleştirerek güçlü bir eleştiri geliştirmiştir. Bugün ise eleştirel gerçekçilik, sosyal bilimler içerisinde yer alan sosyal inşacılığın radikal versiyonlarına dair eleştiriler getirmektedir (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 41-42; bkz. Berger & Luckmann, 2008, s. 3). Eleştirel gerçekçiliğe göre, hem pozitivizm hem de sosyal inşacılık çok yüzeysel, gerçekçi olmayan ve insan merkezidir. Sosyal inşacılık için tüm bilgi birikimi, sosyal inşalarımızla bağlantılıdır ve bu inşa edilenlerin de üzerine çıkmamalıdır. Pozitivizm için bütün bilgi, bize bir tek duyu verisi olarak gelir ve teoriler de bu tekil veriler arasında insan yapımı bağlantılardır. Buna karşılık eleştirel gerçekçilik, insanlardan bağımsız bir dünya olduğunu ve bu dünyada bilimsel teoriler tarafından temsil edilebilecek derin yapılar bulunduğunu iddia eder (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 15). Post-pozitivizmin gerçekliği ele almada takındığı eleştirel gerçekçilik tavrı, pozitivizmin bilim insanını laboratuvarına hapseden steril yaklaşımına bir eleştiri olarak düşünülmektedir. Zira doğanın yasaları gibi toplumun yasaları da keşfedilebilir, fakat bu yasalar, kesin ya da nihai değil, ancak olasılıkla açıklanabilir. Çünkü yapılan çıkarımlar, belirli bir olasılıkla doğru ya da yanlış olabilir ve her an

yanlışlanmasını beklemek gerekmektedir (Erdoğan & Uyan-Semerci, 2023, s. 28). Dolayısıyla eleştirel gerçekçilik, sosyal dünyanın betimlenebilmesinin yolunun, post-yapısalcı paradigmanın öne sürdüğü gibi sosyal olguların söyleme indirgenmesinden değil üretilebilecek yeni bir epistemolojiden geçtiğini öne sürmektedir (Yücedağ & Sarsılmaz, 2018, s. 703).

Eleştirel gerçekçilik ilkesine dayanan post-pozitivist ontoloji, gerçekliğin var olduğunu, ancak temelde insanın problemleri entelektüel mekanizmaları ve olguların temelde çözülemez doğası nedeniyle sadece mükemmel olmayan bir şekilde kavranabileceğini iddia eder. Bu ontoloji, kavranmasının asla mümkün olmayacağını iddia ettiği gerçekliğin mümkün merteye yakından kavranabilmesini kolaylaştırmak için, gerçeklikle ilgili iddiaların olabildiğince en geniş eleştiriye tabi tutulması gerektiğini öne sürmektedir (Guba & Lincoln, 1994, s. 109-110). Çünkü bu paradigma, farklı bağlamlarıyla birlikte gerçekliğin çeşitli şekilde inşa biçimlerinin olabileceğini, tüm gözlemlerin yanılabilirliğini, hatalar içerebileceğini ve bütün teorilerin metodolojik anlamda yeniden gözden geçirebileceğini belirtir. Nihayetinde insan, gerçekliği kesin olarak bilemeyebilir. Ancak bu bilimsel tavır, post-pozitivizmin nesnellik kaygısı taşımadığı anlamına gelmemelidir. Post-pozitivistler, nesnellik kaygısı gütmekle birlikte bilgi ve olguların öznel olduğunu düşünmektedirler (Wang vd., 2007, s. 2).

Post-pozitivizmin gerçeklik inşasında epistemik temellerini oluşturan eleştirel gerçekçilik, pozitivistin naif ya da ampirik gerçekçiliğinden birkaç yönden ayrışır. Patomäki ve Wight bu ayrışmanın temelde iki noktada olduğunu iddia eder. Patomäki ve Wight'a (2000, s. 223) göre;

Eleştirel gerçekçiliğin ampirik ve dilsel gerçekçilikten ayrıldığı iki belirgin yol vardır. Birincisi, eleştirel gerçekçiliğe göre dünya yalnızca olaylardan, durumlardan, deneyimlerden, izlenimlerden ve söylemlerden değil, aynı zamanda deneyim ve/veya söylem yoluyla tespit edilsin ya da edilmesin veya bilinmesin, var olan altta yatan yapılardan, güçlerden ve eğilimlerden oluşur. Eleştirel gerçekçiler için bu altta yatan gerçeklik, fiili olaylar ve algılanan ve/veya deneyimlenen olgular için olasılık koşulları sağlar. Eleştirel gerçekçilere göre, ampirik ve dilsel gerçekçiler, gerçekliğin farklı düzeylerini tek bir gerçekliğe indirgerler. İkinci olarak, eleştirel gerçekçilik için farklı düzeyler birbirleriyle uyumsuz olabilir. Demek istediğimiz, altta yatan düzey belirli güçlere ve eğilimlere sahip olsa da, bunlar her zaman deneyimde tezahür etmez, hatta gerçekleşmez. Nükleer bir cephanelik muazzam bir yıkım yaratma gücüne sahiptir ve bu güç hayata geçirilmekten bağımsız olarak mevcuttur. Dahası, bu gücün kendisi doğrudan deneyimlediğimizden daha fazlasına dayanmaktadır. Bizim önerdiğimiz anlayış, kısmen karmaşık şeylerden (sistemler ve karmaşık yapı durumları da dahil olmak üzere) oluşan ve yapıları gereği belirli güçlere, potansiyellere ve belirli şekillerde hareket etme kapasitelerine sahip olan, bu kapasiteler her zaman gerçekleşme bile, bir dünya anlayışıdır. Bu görüşe göre dünya, olayların ve deneyimlerin ve/veya bunlar hakkındaki söylemlerin gerçek seyrinden daha fazlasını içerir.

Öznenin gerçekliğe ulaşmasında ikinci soru (epistemolojik), bilen ile bilinebilecek olan arasındaki ilişkinin doğasının ne olduğuyla ilgiliydi. Pozitivizm ve post-pozitivizmin bilen ve bilenecek arasındaki ilişki biçimlerini kurgulama tarzı, şüphesiz birbirleriyle farklılaşmaktadır. Epistemolojik düzlemde bu iki paradigma ele alındığında, pozitivistin epistemolojisinin, düalist ve objektivist olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmacı ve araştırılan nesnenin bağımsız varlıklar olduğu ve araştırmacının nesneyi etkilemeden ya da ondan etkilenmeden çalışabileceği varsayılmaktadır. Ayrıca önceden belirlenmiş yöntemsel prosedürlerin titizlikle takip edilmesi, değerlerin ve önyargıların sonuçları etkilemesine izin vermeyecektir. Böylece tekrarlanan bulgular, "doğru" olarak kabul edilir. Post-pozitivizmin epistemolojik temeli ise değiştirilmiş düalizme ve nesnelciliğe dayanır. Araştırmacı ve araştırılan nesnenin (düalizm) bağımsız varlıklar olduğu yaklaşımına itibar edilmediği için düalizm sürdürülebilir değildir. Ancak nesnellik, düzenleyici bir ideal olarak kalmaktadır.

Tekrarlanan bilgilerin doğruluğu büyük ölçüde kabul edilir fakat her zaman yanlışlanmaya tabi tutulmalıdır (Guba & Lincoln, 1994, s. 110). Gerek pozitivistizmin düalizmi gerekse de post-pozitivistizmin değiştirilmiş düalizmi her ne kadar farklı zeminlerde işliyor olsa da, objektivistizmi yakalama kaygısı taşımaktadır.

Pozitivist paradigmanın “bilen ve bilinecek olan” arasındaki epistemolojik ilişkinin şüphesiz bir evirilme süreci bulunmaktadır. Bu evirilmeyi kabaca iki epistemik kırılmaya referansla açıklamak mümkündür. Bu kırılmaların ilki, Viyana Çevresi olarak adlandırılan “mantıksal pozitivist” ekol, diğeri ise Karl Popper’ın yaklaşımı ve bu yaklaşımın ivme kazandırdığı tartışmalardır. Bu evirilmenin ilk refleksi olan mantıksal pozitivist hareket, 1920’ler ve 1930’larda Avusturya’nın Viyana kenti civarında bir araya gelen bir grup akademisyen tarafından somutlaştırılmıştır. “Viyana Çevresi” olarak da bilinen bu akademisyenler arasında Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath, Herbert Feigl, Friedrich Waismann, Kurt Gödel, Victor Craft, Hans Reichenbach, Carl Hempel ve Alfred Ayer gibi çeşitli disiplinlerden gelen bir grup teorisyen yer almaktadır (Miller, 2000, s. 50). Mantıksal pozitivistizmin amacı, yirminci yüzyılın başlarındaki bilimsel gelişmeler bağlamında pozitivist ampirizmi savunmak ve güçlendirmektir. Mantıksal pozitivistler, ampirik bilginin tek geçerli bilme biçimi olduğunu savunmak için erken dönem Wittgenstein’in fikirlerini bir araya getirerek pozitivistizmi güçlendirmeye çalıştılar. Bir önermenin anlamının onun doğrulanma yönteminde yattığını ifade eden “doğrulanabilirlik ilkesi” temelinde, ampirik olarak doğrulanamayan her önermenin sadece hatalı veya karışık değil, aynı zamanda anlamsız olduğunu da iddia ettiler (Corry vd., 2019, s. 3). Mantıksal pozitivistler, her ne kadar bir önermenin doğruluğuna ve yanlışlığına sadece deneyimin karar verebileceği şeklindeki ampirist ilkeyle, deneyime dayalı tümevarımsal argümanların geçersiz olduğu şeklindeki Hume’cu itiraz arasındaki çelişkiden çıkmanın yolunu aramış olsalar da (Corry vd., 2019, s. 6), bu çaba pozitivistizmi düze çıkarmayı başaramamıştır.

Pozitivist yöntem, bilimsel devrimi teşvik eden deneysel felsefe ruhundan kaynaklanmıştır. Bu dönemde klasik pozitivistizm ortaya çıkmış ve sosyal bilimler, pozitivist yöntemi uygulamaya başlamıştır. 20. Yüzyılda Viyana Çevresi, birleşik bilim sloganı altında doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki metodolojik birleşmeyi gerçekleştirmeye çalıştı. Ancak sosyal bilimleri doğa bilimleriyle özümsemeyi amaçlayan, fiziğin birleşik dilini tanıtmaya çalışan radikal indirgemecilikleri, sonuç olarak bir gerileme yaşadı. Daha sonra, post-pozitivistizm akımı, gözlemlerin teoriye dayalı doğası, kritik deneylerin imkânsızlığı gibi konularda yeni tezler öne sürerek pozitivist yöntem anlayışında önemli bir değişiklik yaptı. Onlara göre doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki ilişki bir hiyerarşi olarak değil, çoğulcu bir birlikteliği ilke edinen bir varoluş olarak yeniden ele alınmalıdır (Noe, 2001, s. 3).

Pozitivist paradigmanın evirilmesindeki ikinci kırılma, Karl Popper’ın öne sürdüğü “yanlışlanabilirlik” ilkesinin felsefe çevrelerinde büyük ses getirmesiyle başlamıştır. Bilimsel yöntemin destekçisi olarak Karl Popper’ın amacı, pozitivistizmin zayıflıklarını ortadan kaldırmaktır. Popper, bilimsel yöntemin temel ilkelerini kabul etmekle birlikte pozitivist yöntem anlayışının, “Hume’cu tümevarım sorunu” olarak bilinen sorunu ele almadaki başarısızlığı nedeniyle zayıfladığına inanmaktadır. Zira pozitivistler, Hume’un tümevarım ontolojisini kabul etmişlerdi (Corry vd., 2019, s. 5). Fakat Popper, doğrulama ilkesini yanlışlama ilkesiyle değiştirerek, pozitivistler için belli örneklerin gözlemlenmesinden nedensel ilişkiler hakkında genel ifadeler oluşturmaya doğru tümevarımsal olarak ilerleyen bilimsel çabanın mantıksal akışını tersine çevirmiştir. Bunun yerine Popper, bir hipotezin ilk formülasyonunu içeren hipotetik-tümdengelim yöntemini ve ardından bu hipotezi test etmek için ampirik verilerin toplanmasını (tümdengelim süreci) doğrulamaktan ziyade yanlışlamak amacıyla önermektedir (Corry vd., 2019, s. 6). Ayrıca Popper’ın pozitivistizmin tümevarımcı yaklaşımını reddetmesi, epistemolojik ampirizimin de reddini içermekteydi. Pozitivistler

için bilgi, sadece olgulara bakılarak elde edilebilirken, Popper için bu yaklaşımın savunulabilecek herhangi bir yönü bulunmamaktaydı (Corry vd., 2019, s. 6). Popper'ın bu epistemik müdahalesi, sadece pozitivizmin gerçekliğe ulaşmadaki yöntemini baş aşağıya çevirmesiyle sonuçlanmadı, aynı zamanda post-pozitivist paradigmanın ontolojik ve epistemolojik sorularını da büyük ölçüde yanıtlamış oldu.

Pozitivizmin varsayımları, gerçeğin bir bütünün bağımsız bir parçası olduğu, teorinin ya da hipotezin apriori olması gerektiği, rasyonel neden ve sonucun mümkün olduğu ve bilimsel araştırmanın nesnel ya da değerden arındırılmış olduğu şeklindedir (Henderson, 2011, s. 341). Ancak pozitivizmin bilimsel amacı olan tümevarımsal doğrulamanın yerini tümdengelimsel yanlışlamanın alması, bilimin epistemolojik gücüne ilişkin iddialara önemli bir nitelik kazandırmıştır. Zira deneysel bilimin, nedensel ilişkileri peşinen kabul etme yönündeki bu yetersizliği, post-pozitivizmin bilimsel bilginin her zaman geçici ve potansiyel yanlışlamaya tabi olduğunu kabul etmesine yol açmıştır (Corry vd., 2019, s. 6). O halde post-pozitivizmle ilgili Ryan'ın da (2006, s. 27) dikkat çektiği üzere, şu çıkarımda bulunulabilir: Post-pozitivizm, pozitivizme alternatif olarak daha güvenli ve sağlam bir temel ikame etmeye çalışmamaktadır. Aksine kendimiz hakkındaki hakikati keşfetmek için icat ettiğimiz pratiklerin karmaşıklığı, tarihsel olumsuzluğu ve kırılabilirliği hakkında bir farkındalık üretmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı "post"tan çok daha fazlasıdır, hatta ekstra-pozitivisttir. Çünkü araştırmaya, pozitivizmin dışından yaklaşabileceğiniz yeni ve farklı bakış açıları sağlamaktadır.

Post-pozitivizm, anti-pozitivizmin pozitivizmi bir bütün olarak reddetme yaklaşımının aksine klasik pozitivizmin gözden geçirilmesini ve klasik bilim anlayışının belirli yönlerini reforme etmeyi esas alan felsefi bir paradigmadır (Cevizci, 2002, s. 845). Bu bağlamda post-pozitivist paradigmanın olgunlaşmasını sağlayan epistemik duraklardan bahsedilebilir. Bu duraklar büyük oranda W. V. Quine, Karl Popper, Thomas Kuhn, Paul Feyerabend ve Imre Lakatos gibi felsefecilerin, klasik bilim anlayışına yönelttikleri radikal eleştiriler temelinde tartıştığı bilim anlayışlarından oluşmaktadır. Özellikle Kuhn ve Feyerabend'in, teori seçimlerini belirleyen şeyin rasyonalite ve bilimsel verilerden ziyade birbiriyle kıyaslanamaz paradigmalardan olduğu görüşü, post-pozitivizme büyük bir katkı sağlamıştır (Cevizci, 2002, s. 845). Diğer yandan Cevizci'ye göre, bu felsefeciler dışında, yirminci yüzyılın son dönemlerinde yaşayan bazı filozof ve ekoller de, post-pozitivist düşüncenin epistemolojik olgunlaşmasını tahkim etmiştir.

Yine, Roy Bhaskar'ın pozitivizmin fenomenalizmiyle doğrulamacılığını, gerçeğin fiili, empirik ve gerçek olmak üzere üç farklı düzeyini birbirlerinden ayırt etmek ve kendilerine ilişkin bilgimizden bağımsız olarak etki yapan gizli yapıların ve mekanizmaların varoluşunu öne sürmek suretiyle reddetmesi de post-pozitivizmi belirleyen en önemli uğraklardan biri olmak durumundadır. Post-pozitivizme vücut veren en etkili adımlar, nihayet Pierre Bourdieu'nun uygulamalı akılcılığıyla Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisidir. Eleştirel teorinin pozitivizmin bilimciliğine, yani bilgiyi sadece bilimin üretebileceği, hem antipozitivist ve hem de postpozitivist eleştiriler ihtiva ettiği için özellikle önem taşır (Cevizci, 2002, s. 845).

Yukarıda genel hatlarıyla ifade edilen pozitivist paradigmanın yaşadığı bu iki epistemik kırılma, post-pozitivizmin gerçekliğe ulaşma yönteminin inşasında önemli deneyimler sağlamıştır. Post-pozitivizm, ne klasik pozitivizmin, ne mantıksal pozitivizmin ne de Popper'ın tümdengelimci yanlışlamasıyla birebir örtüşmektedir. Kuşkusuz Popper'ın yaklaşımı, diğer pozitivist varyantlara kıyasla post-pozitivizm düşüncesi üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Fakat post-pozitivist paradigmanın tümüyle Poppercı yaklaşımı benimsediğini iddia etmek oldukça sorunludur. Çünkü post-pozitivistler, hem mutlak doğrunun bulgulanabileceği iddiasına karşı çıkmaları hem de insan davranışlarını incelerken doğru bilgiye ulaşma iddialarını reddetmeleri bakımından, aynı zamanda

eleştirel gerçekçidir. Kaldı ki insanların kusurlu entelektüel/duyusal güçleri ile doğal nedenlerin mükemmelliğini algılamalarının mümkün olmadığını düşünmektedirler (Panhwar, Ansari & Shah, 2017, s. 257). Eleştirel gerçekçiliğe göre bilim, sabit olay bağlantılarını aramaya çalışan tümdengelimli bir süreç değil, olayların akışını yapılandıran yapıları, güçleri ve eğilimleri tanımlamayı ve aydınlatmayı amaçlayan bir süreçtir. Bilimi oluşturan şeyin önemli bir kısmı, nispeten kalıcı yapıları, güçleri ve eğilimleri tanımlama ve bunların karakteristik eylem biçimlerini anlama girişimidir (Patomäki & Wight, 2000, s. 223).

Gerçek, eleştirel gerçekçiliğin merkezinde yer almaktadır. Başka bir deyişle bir şey, nedensel bir etkiye sahipse, daha öz bir ifadeyle, davranışı etkiliyor ve bir fark üretebiliyorsa gerçektir. Ayrıca gerçeklik sadece maddi nesnelere oluşmaz. Bunun yanı sıra fikirler ve söylemler de gerçektir ve nedensel etkilere sahiptir. Örneğin ırk, erkeklik, yaş, evlilik ile ilgili fikirler, işgücü piyasasındaki kalıpları açıklayabilir ve nedensel ilişkileri ortaya koyabilir (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 43). Dolayısıyla eleştirel gerçekçiler, dünyayı gözlemlenebilir nesnelere ve olgulara indirgemenin mümkün olmadığını savunurlar. Ayrıca teori ve gözlem arasında bir ayrımı ya da her şeyi kapsayan yasalar bulmaya yönelik ilgiyi kabul etmemektedirler. Bunun yerine eleştirel gerçekçilik, sosyal olguların görünürlüğünün ötesine geçen ve çabaları karakterize eden, teorik ve gözlemlenebilir unsurların karmaşık ağlarına ilgi duymaktadır. Nitel yaklaşımlarla, sentez ve bağlama olan ilgiyi paylaşır, ancak aynı zamanda gerçekliğin nesnel doğasını güçlü bir şekilde vurgular ve sosyal yapılara odaklanmanın yetersiz ve yanıltıcı olduğunu savunur (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 42). Daha öz bir ifadeyle eleştirel gerçekçilik, sadece sosyal olgulara ya da sosyal yapılara odaklanmanın, gerçekliği ve/veya bilen ile bilenecek olan arasındaki ilişkiyi yeterli düzeyde açığa çıkaramayacağını öne sürer. Hatta sosyal olguların ve yapıların birincil aktörü olan öznelerin kendi aralarındaki ilişkilerini nesnel gerçeklik olarak sunmanın da oldukça problemli olduğunu belirtir. Kaldı ki eleştirel gerçekçiliğe göre öznelerarasılık, sadece toplumsalın önemli ve gerekli bir parçasını temsil eder. Ancak öznelerarası anlamlar ve ilişkiler ne kadar önemli olsa da toplumsal dünyayı tüketemezler. Başka bir deyişle öznelerarası ilişkiler, tüm toplumsal ilişkilerin (yeniden) üretimi için gerekli olsalar dahi, tipik olarak toplumu oluşturan toplumsal ilişkilerin yalnızca dolaysız görünüşünü temsil eder (Patomäki & Wight, 2000, s. 225). Eğer asıl amaç gerçekliğe ulaşmak ise eleştirel gerçekçiliğe göre, olguların ve yapıların dışsal ya da dolaysız görünüşüne değil, öznelerarası ilişkilerin kaynağı olan içsel ve karmaşık dinamiklerin yapısına erişmek gerekmektedir.

Eleştirel gerçekçilik, nedensel açıklamanın ideal ve mümkün olduğunu kabul eder. Ancak öngörülebilir kalıplar ve neden ile sonuç arasında kesin bir ilişki kurmaya çalışan pozitivizmden farklılaşır. Eleştirel gerçekçilere göre ilişkiler karmaşıktır ve nedensellik farklı düzeylerde de var olabilir. Dolayısıyla nedensellik, evrensel ve öngörülebilir kalıplar olarak değil, değişken toplumlarda bağlamsal ve ortaya çıkan bir olgu olarak ele alınmalıdır (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 44). Eleştirel gerçekçiler; sosyal gerçekliklerin, varlıkların hareketlerinde ve karşılıklı bağlantılarında görüldüğünü belirtir (Patomäki & Wight, 2000, s. 235). Çünkü insanların amaçları ve niyetleri; gerçek ancak görünmesi zor olan yapılar içerisinde vuku bulur. Diğer bir deyişle dil, kararlar, çatışmalar, hiyerarşiler gibi sosyal fenomenler, yaşadığımız dünyada nesnel bir biçimde bulunur ve bireyler onlara ortak anlamlar yüklerler. Böylece insanların davranışları biçimlenerek inanılan şeyler gerçeklik zeminine oturur ve araştırma nesnesi haline gelir (Miles & Huberman, 2021, s. 4). Böylelikle eleştirel gerçekçilik, toplumu maddi ve düşünsel yönleriyle ortaya çıkan bir varlık olarak görmektedir. Bu nedenle bir varlık olarak gördüğü toplumu, parçalara ayırmaya yönelik her türlü girişimi sorunlu hale getirir.

Eleştirel gerçekçilik, maddi ve düşünsel olanın bir bütün olarak görülmesi gerektiğini öne sürer. Zira bağlamından koparılmış, izole edilmiş parçaların aksine gerekli tüm bağlantılarıyla bütünlüyci

bir sistem olarak araştırılması gereken bir bütün şeklinde kurgular (Patomäki & Wight, 2000, s. 235). Araştırılacak nesnenin, olgunun ya da yapının maddi ve soyut boyutlarıyla bütünsel bir şekilde ele alınması, eleştirel gerçekçiliğe ve dolayısıyla post-pozitivizme, gerçekliğe ulaşmada yeni bir çıkış kapısı aralamaktadır. Diğer bir ifadeyle eleştirel gerçekçiliğin izlediği çıkarım tarzı, ne tündengelim ne de tümevarımdır. Eleştirel gerçekçilik, retrodüksiyon (yeniden üretim) çıkarım biçimini kullanmaktadır. Bu, diğer şeylerin yanı sıra analogi ve mecaz temelinde, ilgilenilen bir fenomen kavramından tamamen farklı türde bir şey, yapı veya koşul modelinin geliştirilmesine doğru olan hareketten oluşur (Patomäki & Wight, 2000, s. 223-224). Bu yeniden üretim (retrodüksiyon) biçimi, doğrulamacılık ya da yanlışlamacılık ve/veya tümevarım ya da tündengelim yönteminin kalıplarını aşan ve öznenin gerçekliğe ulaşmasında metodolojik soruya yanıt bulmaya çalışan farklı bir anlama şeklidir.

Pozitivizmden Post-pozitivizme Yöntem Arayışı

Öznenin gerçekliğe ulaşmasındaki bir diğer aşamayı, araştırmacı ya da öznenin bilinebileceğine inandığı gerçekliği nasıl veya hangi yöntemle bulacağıyla ilgili metodolojik soru oluşturmaktadır. Kuşkusuz bir araştırma yönteminin doğası, onun felsefi arka planına bakarak anlaşılabilir. Ancak felsefi arka planı tartışan yazarlar arasında, herhangi bir fikir birliğinin olduğunu söylemek de pek güçtür. Zira bu arka plana bakacağı iddiasıyla ortaya çıkan metinler; genellikle gelenek ve teorik metinlerden, teorik gelenek ve yönelimlerden, kurumsal paradigmalardan, dünya görüşlerinden ya da epistemolojik ve teorik bakış açılarından söz etmektedir (Merriam, 2018, s. 8). Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında, öncelikle pozitivizmin ve sonrasında ise eleştirel gerçekçilik perspektifinden post-pozitivizmin gerçekliği nasıl ve hangi yöntemlerle bulmayı deneyimlediklerine yönelik bir betimleme yaparak post-pozitivist paradigmanın metodolojik soruya verdiği yanıtlar irdelenmeye çalışılacaktır.

Pozitivizm, araştırmacı ve araştırılan nesnenin bağımsız varlıklar olarak görüldüğü düalist ve objektivist bir konumu benimsemektedir. Dolayısıyla pozitivist araştırmacılar, ölçülebilir ve nesnel bir gerçeklik arayışıyla, araştırılan olguyla aralarına mesafe koymaktadırlar. Bu nedenle pozitivist paradigma içinde nicel yöntemler, nitel yöntemlere kıyasla daha çok tercih edilmektedir (Phoenix vd., 2013, s. 220). Pozitivizmin metodolojik soruya yanıtını temellendirmek adına, pozitivist paradigmanın metodolojik ilkelerini hatırlamakta fayda görülmektedir. Bu bağlamda pozitivizm, (1) bağımsız olarak kontrol edilebilen ve test edilebilen tek, somut bir gerçeklik olduğunu varsayar; (2) araştırmacıların, gözlemlenebilir fenomenlerin doğasını ve kapsamını etkilemeyi önleyecek şekilde kendilerini izole edebildikleri, gözlemci ile gözlemlenenin ayrılma olasılığı; (3) gözlemlerin zamansal ve bağlamsal bağımsızlığı (uygun koşullar altında [yani örnekleme] bir zaman ve yer için doğru olabilen şey, başka bir zaman ve yer için doğru olabilir); (4) doğrusal nedensellik süreci; (5) nedensiz etki ve etkisiz neden olmadığını gösteren süreç (dolayısıyla, pozitivist araştırmanın amacı, belirli bir fenomeni açıklayabilen veya tahmin edebilen bir neden ve sonucu izole etmek ve aramaya çalışmaktır); ve (6) metodolojinin araştırmacının yanlışlığının kontrol edilebilmesini ve dış olayların etkisinden uzaklaştırılabilmesini sağlayabildiği değer özgürlüğü koşulu. Kısacası, pozitivistler, araştırmacıların önyargılarını yeterince kontrol edebileceklerine ve evrensel yasa veya ilkelere genellenebilecek nesnel bir gerçeği tanımlayacak kadar çevreyi yeterince kontrol edebileceklerine inanırlar (Greenfield, Greene & Johanson, 2007, s. 45). Şüphesiz bu epistemolojik ve metodolojik ilkeler uzunca bir dönem, birçok yönden eleştirilegelmiştir. Dolayısıyla bu ilkeleri ve esasında pozitivist paradigmayı birkaç açıdan eleştirmek mümkündür: İlk olarak pozitivizm, insan deneyimlerinden, akıl yürütmeden veya yorumlamadan kaynaklananlar da dahil olmak üzere, dünyayı anlamının çeşitli kaynaklarını bilimsel araştırmaya uygun bulmayarak dışladığı için eleştirilebilir. Çünkü sosyal bilimlerde, bu anlayış kaynakları (örneğin nitel görüşme verileri), bilginin büyümesi için temel olarak büyük önem taşır.

Ayrıca sosyal bilimsel araştırmanın birçok alanı, bu tür kaynaklara başvurulmadığı takdirde yetersiz kalır. İkinci bir eleştiri, pozitivistizmin bağlamı göz ardı etmesine ve ortamdaki bağımsız genellemeler oluşturmaya çalışmasına yöneliktir. Zira sosyal bilimlerde ortam, genellikle etkinliğin ayrılmaz bir bileşenidir ve bu nedenle göz ardı edilemez, aslında bilgi iddiaları tam bir bağlamsallaştırma gerektirir. Üçüncü eleştiri, pozitivistizmin değer ve tek gerçeklik anlayışına yöneliktir. Çünkü sosyal düzenin insanların anlam vermesiyle ortaya çıkması ve büyük ölçüde değer-perspektiflerine bağlı olmasından dolayı sosyal dünyanın doğasına ilişkin tek bir gerçeği tanımlamanın mümkün olmayacağı görülmektedir. Son olarak ise özneliliği bilginin gelişiminden uzaklaştırmaya kararlı olan pozitivistizm, araştırmacılar arasında düşünürselliğin herhangi bir rolünü reddetmesinden dolayı da eleştirilebilir (Fox, 2008). Böylece Fischer'ın da (1998, s. 132) belirttiği gibi belirli bir sosyo-tarihsel bağlamdaki sorunları ele almak için ortaya çıkan pozitivist epistemoloji, diğer tüm bağlamlar için geçerli olmak zorunda değildir. Başka bir deyişle pozitivistizmin, bütün olarak bilimsel pratik için evrensel bir temel olarak alınması gerektiği iddiası, giderek inandırıcılığını kaybetmektedir.

Post-pozitivistizmin metodolojik soruya verdiği yanıt, pozitivistizmden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Post-pozitivistizm, bilginin yorumlayıcı unsurunu ve araştırma bulgularının bağlamsal doğasını benimser. Post-pozitivist teknikler altında bulunan bilgi, evrensel olarak genellenebilir değildir. Post-pozitivist varsayımlardan etkilenen pek çok araştırmacı, sonuçlar doğru olsa bile ilk öncülün yanlış olabileceğini savunan ve tümdengelimsel olarak üretilen bulguların sınırlarının farkındadır (Greenfield vd., 2007, s. 47). Post-pozitivistizme göre bilim adamı da dahil hiçbir birey, dünyayı gerçekte olduğu gibi mükemmel bir şekilde göremeyecektir. Bu bağlamda Kuantum fiziğinin felsefesinden hareket eden post-pozitivistizm, belirsizlikler ve olasılıklar içeren birçok parametreye dayanırken metodolojisini de bu ilke üzerine kurmaktadır (Tüzemen, 2016, s. 7). Çünkü post-pozitivistizm, belirsizlikler ve olasılıklar temelinde çoklu gerçekliği benimsemektedir. Post-pozitivistizme göre aynı konuda farklı alanlarda, farklı konularda, farklı zaman dilimlerinde ve farklı katılımcılarla yapılan farklı araştırmalar, farklı bulgulara ulaşabilir (Pathak & Thapaliya, 2022, s. 11). Dolayısıyla gerçeklik, fiziksel ve sosyal faktörler arasındaki daha incelikli ve girift bir etkileşimin izahıdır. Herhangi bir zamanda ortaya çıkarılan bilimsel gerçekliği oluşturan şey, ampirik olarak doğrulanmış deneylerin ve testlerin ürününden daha fazlası olarak görülmelidir. Zira bu tür gerçekler, teknik ve sosyal yargıların karışımına dayanan bilimsel yorumlar ya da inançlar olarak ifade edilebilir (Fischer, 1998, s. 134). Fischer'a (1998, s. 134) göre gerek doğal gerekse de sosyal dünyadaki olgular, altta yatan varsayımlara ve anlamlara bağlıdır. Esasında bir olgu olarak kabul edilen şey, bağlı oldukları bir dizi teorik ön kabul içinde çalışan belirli bir araştırmacılar topluluğunun kararıdır.

Tablo 1. Pozitivist ve post-pozitivist soruşturma yöntemlerinin unsurları arasındaki farklar

Unsurlar	Pozitivistizm	Post-pozitivistizm
Akıl yürütme	Tümdengelim	Tümevarım/Retrodüksiyon
Amaç	Doğrulama	İnşacılık
Sorulan sorular	Ne sıklıkla? Kaç kez? vb.	Neden? Ne? vb.
Çalışma grubu	Çok sayıda	Az sayıda
Örnekleme	Rastgele	Amaçlı
Sonuç	Hipotez test edilmekte	Hipotez üretilmekte
Gerçeklik	Tek, somut	Çoklu, inşa edilmiş
Tasarım	Önceden tanımlanmış	Ortaya çıkan, dinamik
Araştırma ortamı	Laboratuvar, kontrollü	Doğal, bağlamsal
Değişken	Bağımsız	İnteraktif
Değerler	Değer yüklenmeyen	Değer yüklü

Kaynak. Pozitivizm ve post-pozitivizmin soruşturma yöntemlerinin karşılaştırılması, Greenfield vd., 2007, s. 48'den uyarlanmıştır.

Post-pozitivist teorik perspektif, araştırmacının araştırma sorularının doğasına göre araştırmayı yürütmek için birden fazla yöntem kullanmasına olanak tanıyan esnek bir araştırma perspektifidir. Zira bir araştırmada birden fazla araştırma yöntem ve tekniğinin kullanılması, araştırma konusunun birden fazla açıdan incelenmesini sağlamaktadır (Panhwar vd., 2017, s. 255). Ayrıca bu post-pozitivist esneklik, yeni yöntem ve yaklaşımların bir birleşimini oluşturarak yeni bir yönelimin başlangıcını ortaya koymaktadır. Böylece, yürütülen projeler için çok disiplinli araştırma yöntemlerini ya da yaklaşımlarını kullanmayı önermektedir. Dolayısıyla post-pozitivizm, sadece modası geçmiş bilimsel yöntemlerin reddi değildir, aksine bu yöntemleri diğer disiplinlerin yöntemleriyle birleştirerek onlara yeni bir form kazandırır ve böylelikle daha zengin ve daha verimli yaklaşımların yolunu açmaktadır (Panhwar vd., 2017, s. 257). Ryan'a (2006, s. 22) göre nicel araştırma, pozitivist ilkelere sahiptir. Bu doğrultuda nicel araştırma; değişkenler (kişiden kişiye değişen özellikler) arasında bağlantı kurmaya çalışır, teorileri ve hipotezleri test etmeye çalışır, tahmin etmeye çalışır, araştırma başlamadan önce kategorileri izole etmeye, tanımlamaya ve daha sonra bunlar arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışır. Nitel araştırma ise derinlemesine bir resim sunmayı amaçlar, genellikle nicel araştırmalardan daha küçük sayılarla ilgilenir, tarihsel ve kültürel olarak önemli olguları yorumlamaya çalışır, nicel verileri somutlaştırmak için kullanılabilir, araştırma sürecinde kategorileri izole etmeye ve tanımlamaya çalışır, araştırmacı tarafından yöneltilen soruların katılımcının tam olarak cevaplamasının zor olduğu durumlarda uygulanır, insanların günlük yaşamlarının çeşitli yönlerini aydınlatmaya çalışır, katılımcıların kendi dünyalarına yönelik bakış açılarına değer verir ve genellikle birincil veri olarak insanların sözlerine dayanır.

Post-pozitivist bakış açısı, hem nicel hem de nitel yaklaşımların bir kombinasyonu olan melez bir tasarımın kullanılmasına vurgu yapar. Zira melez tasarım araştırması, nesnel ve öznel veya içsel ve dışsal olguları araştırmayı amaçlamaktadır (Panhwar vd., 2017, s. 261). Post-pozitivist yaklaşım, nicel ve nitel verilerle birlikte bulgularını güçlendirmeyi esas alır (Wildemuth, 1993; Panhwar vd., 2017, s. 261). Örneğin bir yerleşim bölgesinde kaç kişinin hırsız alarmı taktığı bilgisine ulaşılmak isteniyorsa, bu bilgi için nicel bir yaklaşım uygundur. Hatta kaç kişinin soyulmaktan korktuğu vb. bilgisi için de niceliksel bir yaklaşımın izini sürmek yeterlidir. Böylece katılımcılar hırsızlıktan korktuklarını bildirebilir ve bu durum, sayısal olarak da ölçülebilir. Ancak bu veriler, bize hırsızlık korkusunun ilk etapta nasıl geliştiği, bu korkunun ne kadar güçlü olduğu ya da insanların korkularıyla hareket etmeye ne kadar eğilimli olduğu gibi konular hakkındaki gerçekliğe ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu hususlar, çok daha öznel konulardır (Ryan, 2006, s. 21). Dolayısıyla pozitivistler, deneysel yöntemlerini doğa bilimlerinden ödünç alırlarken post-pozitivistler ise yarı-deneysel yöntemleri tercih etmektedirler. Çünkü post-pozitivistlerin, bilimsel yöntemin titizlikle uygulanması için gereken varsayımların birçoğunun, insanlarla yapılan birçok eğitim ve psikolojik araştırma çalışmasında gerçekleştirilmesinin-imbkânsız olmasa da- olabildiğince zor olduğunu fark etmeleri, yarı-deneysel yöntem tercihlerinde belirleyici olmuştur (Mertens, 2019, s. 19). Adam'a (2014, s. 6) göre post-pozitivizm, nicel metodolojiyi reddetmez, ancak onu daha karmaşık bir araştırma tasarımı içinde kullanmaya çalışır. Güçlü ve tek taraflı yorumlar konusunda daha ihtiyatlı, (niceliksel) veri ve yöntemlerin çok kapsamlı (veya saptantılı) kullanımı konusunda ölçülü davranır.

Metodolojik açıdan ele alındığında pozitivistin, manipülatif bir doğaya sahip olduğu görülür. Çünkü bu paradigmanda sorular ve/veya hipotezler, önerme şeklinde ifade edilir ve ampirik testler uygulanır. Bulguların objektif bir şekilde elde edilebilmesi için, olası karıştırıcı (manipülatif) koşullar dikkatlice kontrol edilmelidir. Post-pozitivizmin metodolojik yaklaşımı ise değiştirilmiş deneyselliğe/manipülatifliğe dayanmaktadır. Hipotezleri doğrulamanın yerine yanlışlamanın bir yolu

olarak “eleştirel çoğulculuk” yöntemi kullanılır. Post-pozitivizmin metodoloji ilkesi, daha doğal ortamlarda sorgulama yapmak, daha fazla durumsal bilgi toplamak ve keşfi, sorgulamanın bir unsuru olarak yeniden tanıtmak, özellikle sosyal bilimlerde insanların eylemlerine atfettikleri anlamları ve amaçları belirlemeye yardımcı olmak ve “temellendirilmiş teoriye” katkıda bulunmak için “emik bakışı” tercih etmektedir. Dolayısıyla tüm bu amaçların gerçekleştirimi, büyük ölçüde nitel tekniklerin kullanımının artmasıyla mümkün olmaktadır (Guba & Lincoln, 1994, s. 110). Dolayısıyla post-pozitivist metodoloji, çoğunlukla nitel teknikleri kullanıyor olsa da, nicel yöntemi ve hatta karma yöntemi de sıklıkla kullanmaktadır.

Post-pozitivizmi; tümevarımsal, mantıksal, deneysel, sebep-sonuç amaçlı ve bir priori (öncül) teoriye dayalı deterministik bileşenlere sahip (Creswell, 2021, s. 24) bir yöntem olarak tanımlayan Creswell, kendisinin de katkı verdiği, “How Rural Low-Income Families Have Fun: A Grounded Theory Study” başlıklı makalesini post-pozitivist çalışmaya örnek olarak göstermektedir (2021, s. 41). Kırsal kesimde yaşayan ve küçük çocuk sahibi kadınların boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini araştıran bu makale, nitel verilere dayanan ve kadınların boş zamanlarında gerçekleştirdikleri aile eğlenceleri üzerine temellendirilmiş bir teori modeli geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, yorumlayıcı ve yapılandırmacı bir bakış açısına sahiptir. Ayrıca gerçekliğin çoklu görünümle ortaya çıktığı ön kabulü ile hareket eden bu tümevarımsal çalışma, kadınların günlük yaşamlarındaki sıradan deneyimlerine, algılarına ve çoklu gerçekliklerin bağlanmalarına odaklanmıştır (Churchill, Clark, Proshacke-Cue, Creswell & Ontai-Grzebik, 2007). Creswell’in örnek verdiği bu çalışması, aynı zamanda Merleau Ponty’nin fenomenolojik yaklaşımını anımsatmaktadır. Racher ve Robinson’a (2003, s. 475) göre post-pozitivist bakış açısını destekleyen varsayımların çoğu, özellikle de Merleau Ponty’nin duruşuna benzemektedir. Örneğin gerçeklik, bilincimizden önce de vardır ve bilincimiz tarafından algılanır. Bedenlenme yoluyla dünya ve bilinç birbirinden ayrılmaz. Gerçeklik tam olarak kavranamayacağı gibi gözlemlenemeyenler, gözlemlenebilir verilerin işleyişini de açıklama kapasitesine sahiptir. Araştırmacı soruşturmada kopuk değildir ve aslında araştırma sürecini şekillendirir. Araştırmacının amacı, betimleme, anlama, açıklama ve/veya tahmin olabilir. Creswell’e (2021, s. 36) göre nedensel ilişkileri anlamaya çalışan post-pozitivistler, bu doğrultuda deney ve korelasyonel çalışmalar kullanır. Ancak bu çalışmalarda duyuşal verilerden daha fazlasının toplanmasına özen gösterilir. Hatta katılımcıların bakış açılarındaki derinlik yakalanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılır. Ayrıca bilginin geçici varsayılan doğasından dolayı hipotezlerin doğrulanması beklenmediği gibi reddedilmesi de söz konusu değildir.

Post-pozitivizm, teori ve pratiği bir araya getiren, araştırmacıların motivasyonlarını ve konuya bağlılıklarını kabul ve teşvik eden, veri toplama ve analizinde birçok doğru tekniğin uygulanabileceğini kabul eden geniş bir yaklaşımdır (Henderson, 2011, s. 342). Pozitivist metodoloji ise post-pozitivizme göre daha sınırlı bir yöntem alanı sunmaktadır. Pozitivist yöntem ve teknikler, araştırma araçları olarak yararlıdır, ancak geçerli ampirik kanıtların üretilmesi ve bu kanıtların teorik olarak ilgili bir yorumu için, yeterli ve gerekli bir temel olarak görülmemeye başlanmıştır. Nihayetinde sosyal bilimler, post-pozitivizm gibi, daha entegre ve müzakereci bir metodolojik yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır (Adam, 2014, s. 6). Çünkü post-pozitivizm, pozitivist dar bir perspektiften gerçek dünya sorunlarını incelemek için daha kapsamlı bir yola taşıyabilecek başka bir paradigma sunmaktadır (Henderson, 2011, s. 342).

Post-pozitivizm, nicel ya da nitel araştırma yöntemleri arasında “zorunlu bir seçim yapmak” gibi içinden çıkılmaz sorunları ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Bunun yerine hipotez ve araştırma sorularının doğasına bakarak birden fazla araştırma yönteminin (eleştirel çoğulculuk) seçilmesini önermektedir (Panhwar vd., 2017, s. 257). Esasında post-pozitivist metodoloji, üç ana soruyla ilgilenir: (1) (girdi) verilerin kalitesi; (2) daha bütüncül bir yaklaşımın kullanılması; ve (3) incelenen olgunun

bağlamı. Pozitivist metodoloji bir şekilde verilerin nicelleştirilebildiği takdirde kaliteli ve yeterli olduğunu varsayar ve çok sayıda değişken ve bunlar arasındaki korelasyonlarla ilgilenerek bağlam sorununu ıskalar. Buna göre pozitivist araştırma yapma türü şu şekilde gerçekleşir: İlk olarak, nicelleştirmenin yoğun kullanımı ve yayının teknik karakteri, ikinci olarak, genellikle sadece istatistiksel (çok değişkenli) yöntemler kullanılır ve üçgenleme girişimine yer verilmemektedir. Üçüncü olarak ise tek bir veri seti veya çok sınırlı veri kaynakları dikkate alınır. Bulguların yorumlanması nispeten kategoriktir ve tartışmalı bulgulara çok az dikkat edilmektedir (Adam, 2014, s. 6-7). Oysa post-pozitivist veri toplama ve analiz yöntemleri üçgenleme tekniğini kullanmaktadır. Üçgenleme, tek bir olgunun incelenmesinde iki veya daha fazla veri kaynağı, yöntem ve araştırmacının bir arada kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Greenfield vd., 2007, s. 49). Bu doğrultuda post-pozitivist metodolojiyle uyumlu olması ve pozitivist yöntemle de alternatif olması açısından, son dönemlerde ortaya çıkan yeni metodolojik platformların ve araştırma stratejilerinin geliştirildiği ve uygulandığı görülmektedir. Adam'a (2014, s. 2-6) göre özellikle "yöntemlerin entegrasyonu"nu amaçlayan bu yaklaşımlar içerisinde sosyolog Charles C. Ragin'in nicel ve nitel yöntemler arasındaki keskin ayrımı kapatmak için geliştirdiği "bulanık küme" ya da "niteliksel karşılaştırmalı yöntem" oldukça dikkat çekmektedir. Diğer yandan meta-analiz gibi birden fazla veri kaynağına ve "analizlerin analizine" dayanan bir tekniğin ortaya çıkması da, sosyal bilimlerdeki pozitivist metodolojinin hâkimiyetini olabildiğince zayıflatmıştır.

Post-pozitivist araştırma yaklaşımı, metodolojik çoğulculuğu savunmaktadır. Belirli bir çalışmada uygulanacak yöntemin, ele alınan araştırma sorusuna göre seçilmesi gerektiği varsayımına dayanır. Böylece post-pozitivist bir bakış açısı benimseyen her araştırmacı, her bir çalışma için hangi yaklaşımın en uygun olduğuna karar vermelidir (Wildemuth, 1993, s. 450-451). Post-pozitivistlerin en çok başvurduğu yöntemlerden biri de karma yöntem tasarımıdır. Hatta bazı post-pozitivist araştırmacıya göre karma yöntem tasarımı, post-pozitivist araştırmanın karakteristik özelliğidir. Bu paradigmaya sahip olan araştırmacılar, karmaşık sosyal meseleleri analiz etmeye çalışırken nicel araştırma tekniklerini tek başına kullanmanın çeşitli eksikliklerine işaret etmektedir. Bu doğrultuda, bu eksiklerin giderilmesi adına nitel ölçütlerin de kullanılmasına özen göstermektedir (Phoenix vd., 2013, s. 221). Hem pozitivist hem de yorumsamacı yaklaşımları dengeleyerek belirli bir çoğulculuk yaklaşımı üreten post-pozitivizmin karma tasarımı, nicel analizin yanı sıra tarihsel, karşılaştırmalı, felsefi ve fenomenolojik analiz perspektiflerini de içermektedir (Panhwar vd., 2017, s. 253). Dolayısıyla post-pozitivistler için karma yöntem kullanımı, gerçekliğe ulaşmada pragmatik bir tarz olarak görülmektedir.

Eleştirel gerçekçiliğin metodolojik sorunsalları ele alış biçimlerine bakıldığında, post-pozitivist metodolojiyle benzer argümanları öne sürdüğü görülmektedir. Eleştirel gerçekçiler; araştırma sürecine, gerçekliğin ontolojik derinliğine doğru yapılan bir arkeolojik arayış pratiği olarak bakmaktadır. Çünkü eleştirel gerçekçiler, gerçekliğin katmanlı olduğunu kabul eder ve bu nedenle ister sosyal inşacılık, ister hermeneutik, isterse de pozitivism olsun, yüzeysel düzeyde kalan ve ampirik olarak verili olandan yola çıkan araştırma yaklaşımlarını bir kenara bırakırlar (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 46). Eleştirel gerçekçilik, toplumsal olanı ilişkisel ve ortaya çıkan olarak vurgulayarak hem metodolojik bireycilikten (aktör düzeyine odaklanma) hem de bütüncüllükten (kolektif düzeye odaklanma) uzaklaşır (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 46). Bunun yanı sıra eleştirel gerçekçilik, üretilen sosyal gerçeklik tanımlarının değerini göz ardı etmemekle birlikte sosyal olguların doğa bilimleri perspektifinden ele alınmasını kabul etmemektedir. Ancak sosyal gerçekliğin, bireyler ya da kolektifler aracılığıyla inşa edildiği düşüncesi, eleştirel gerçekçilikte pek rağbet görmemektedir. Zira eleştirel gerçekçilik, sosyal faaliyetlerin yeniden üretimine ve dönüşümüne rehberlik eden yapıları merkeze alarak incelenmesi gerektiğini savunur (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 48). Diğer yandan eleştirel gerçekçilik, nicel ve nitel araştırmalar arasında bir köprü kurar ve

eleştirel gerçekçilerin bu yöntemler arasında herhangi birini tercih etme gibi bir eğilimi de bulunmamaktadır (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 15). Dolayısıyla post-pozitivist metodolojinin karma yöntem eğilimini, eleştirel gerçekçilikte de görmek mümkündür.

SONUÇ

Doğa bilimlerinde yaşanan paradigma değişimleri, sosyal bilimlerin bilimsel yöntemlerini etkilemeye devam etmektedir. Doğanın yasalarının keşfedildiğini ve toplumun da yasalarının keşfedilebileceğini varsayan pozitivistlik, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin ontolojisine, epistemolojisine ve metodolojisine yön vermesi, 1970'li yıllardan itibaren artık sorgulanır hale gelmiştir. Ne var ki bu sorgulama, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin etkisinden kurtulabilmesine imkân vermemiştir. Çünkü Kuantum fiziğindeki belirsizlik ilkesi ve çoklu gerçeklikler anlayışı, bir yandan güçlü bir pozitivistlik eleştirisi getirmiş, diğer yandan ise post-pozitivist paradigmanın teşekkülüne katkı sağlamıştır. Özellikle mantıksal pozitivistler, Karl Popper, Thomas Kuhn, Imre Lakatos, Paul Feyerabend gibi ekol ya da filozofların pozitivistliğe yönelik eleştirileri, öznenin gerçekliğe ulaşma biçimlerine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bu perspektiflerden biri olan post-pozitivistlik; her ne kadar sosyal inşacılık ve yorumsamacılık gibi gerçekliğin çoklu katmanlardan ibaret olduğunu ve birden fazla gerçekliğin olabileceğini iddia eden yaklaşımlarla aynı kategoride değerlendirilse de, esasında post-pozitivistlik bu yaklaşımları hem yüzeysel ve teorik hem de ampirik oldukları gerekçeleriyle eleştirmektedir. Dolayısıyla post-pozitivistlik de dahil olduğu bu paradigmlar, iki zıt kutuplardan ziyade aynı doğru üzerindeki süreklilik boyunca yer alan, etki düzeyi ve özgül ağırlıklarıyla çeşitlenen farklı konulardır.

Sosyal bilimlerdeki onto-epistemik tartışmalar, metodoloji tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Nesnel gerçekliğe ulaşmanın ne denli mümkün olduğu ve hangi yöntemin bilimsel olarak kabul edilebileceği tartışması, pozitivistlik tümdengelimci yöntemini ve çoğunlukla nicel tekniklerle tasarlanmış araştırma pratiklerini de sorgulamaya açmıştır. Post-pozitivistlerin önceleri nitel yöntemi ve araştırma tekniklerini, sonrasında ise karma araştırma tasarımını ve retrodüksiyon çıkarım tarzını çoğunlukla tercih etmeye başlamaları, sosyal bilimlerdeki nicel yöntem ve tekniklerin hâkimiyetini kırmaya başlamıştır. Ayrıca 1980'li yıllardan itibaren nicel ve nitel yöntemler arasındaki keskin ayrımın ortadan kaldırılması için "bulanık küme", "niteliksel karşılaştırmalı yöntem" ve "meta-analiz" gibi birçok tekniğin post-pozitivist paradigma tarafından metodolojiye kazandırılması, yöntem tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Bugün gelinen süreçte, post-pozitivistlikten ilham alan birçok sosyal bilimci, "eleştirel gerçekçilik" felsefesinden beslenerek ve özellikle eğitim teknolojilerindeki gelişmeye de bağlı olarak sosyal gerçekliği keşfetme çabası içerisinde yeni yöntem ve teknikler geliştirebilmektedir. Kuşkusuz post-pozitivist paradigma ve bu paradigma perspektifiyle geliştirilen yöntem ve teknikler, nihai halini almış değerlerdir. Toplumlar, kültürler, öznelerarası ilişki biçimleri ve yapılar, eğitim teknolojileri ve istatistik bilimi değiştikçe ya da zenginleştikçe, felsefi nosyonlar ve metodolojideki yöntem ve teknikler de farklılaşacaktır. Dolayısıyla gerçeğin bilimsel yöntemlerle keşfedilme çabası, gelecek dönemlerde yeni düşünsel formların ve yaklaşımların eşlik ettiği yeni yöntem ve tekniklerin ortaya çıkışına da güçlü bir zemin hazırlayacaktır.

SUMMARY

Throughout the twentieth century, positivism dominated the philosophy of science and continued to do so for a long time. Moreover, positivism became the main subject of a methodological debate centered on key concepts such as theory and data, induction and deduction, law-like statements, verification and falsification. However, from the second half of this century onwards, philosophical positivism began to lose its luster rapidly from the 1970s onwards, with criticism coming from both internal sources such as post-positivists and external sources.

Criticism of traditional positivism has simultaneously aroused great interest in the post-positivist approach. In contrast to positivism, which claims that objective reality exists independently of human thought and behavior, post-positivist thought argues that reality exists only in the human mind and is a human production. In fact, the first thing to be said about post-positivism is that it is neither anti-positivism nor a continuation of positivism in other ways. Its essence is not a rejection of all positivist ideas and the assumptions of the scientific method, but an attempt to transcend and in a way elevate positivism. Moreover, for many post-positivists, positivism is not only epistemologically and ontologically flawed, but also jointly responsible for many of the social ills and political disasters of the modern world.

Today, it is accepted that social sciences are in a real crisis. Even though some criticisms have been made against positivist social sciences and alternative conceptualizations have been proposed to overcome this crisis, there is no way out of this crisis or this debate. This study will first address the postulates of the post-positivist approach as a methodological quest in the social sciences and its fundamental distinctions from the positivist paradigm. On the other hand, the epistemic debates that prepared the emergence of post-positivism will be included in this paper so as to justify that the critical realist approach is the philosophical ground on which post-positivist thought rests. In addition, the research method and techniques used by the post-positivist paradigm in reaching scientific reality will be touched upon to describe the post-positivist principles and to draw attention to the aspects that differ from the principles of positivist methodology.

The early twentieth century debates in the natural sciences brought about a major questioning of the positivist approach constructed between subject and reality. New perspectives and achievements of modern physics such as Planck's explanation of "black body radiation", Einstein's "photoelectric phenomenon" and "theories of relativity", Heisenberg's "uncertainty principle", etc. paved the way for a growing body of criticism against positivism and for the formation of post-positivist thought. This is because classical physics argued that it was possible to measure objects or substances with sensory data in order to reach objective reality, while quantum physics argued that this was not possible on the basis of the uncertainty principle. In other words, in physics, the movements of species were explained by two fundamental parameters of a physical event. The first of these fundamental parameters was position (the location of an object) and the second was velocity or, more narrowly, momentum (the amount of motion). Moreover, from the macroscopic perspective of the classical theory of Newtonian mechanics, these two quantities are absolutely measurable. Classical theory can provide objective data about where an object or entity is and what its momentum is. However, from the microscopic perspective of the quantum mechanics, the principle of objective measurability of the position and the amount of motion of the loses its validity. Therefore, positivism got associated with Newton's traditional methods of physics, and post-positivism with contemporary physical theories that allow for probability and uncertainty in the laws of nature. Thus, the principles of both classical physics and quantum physics have constituted one of the fundamental issues in the ontological, epistemological and methodological debates of the philosophy of science.

The subject's efforts to reach reality make sense within the framework of the three basic questions it poses about the following three areas: 1. The ontological question: What is the form and nature of reality and what can be known about it? 2. Epistemological question: What is the nature of the relation between what knows and what can be known? 3. Methodological question: How can the researcher (the subject) find the reality that he or she believes can be known. Let us try to make inquiries about the first two questions first and the third question in the next section. The ontological question is actually one of the most ancient questions in philosophy. This debate, which can be traced back to the ancient Greek philosophy, has been revived in the 20th century in the spiral of physics and metaphysics and positivism/post-positivism dualism. In fact, it has been claimed that positivists are

interested in Kant's phenomenal domain, while post-positivists are interested in his noumenal domain.

Post-positivist ontology, based on the principle of critical realism, claims that reality exists, but can only be grasped imperfectly, mainly due problematic human intellectual mechanisms and to the fundamentally unresolvable nature of phenomena. In order to facilitate as close a grasp as possible of reality, which it claims can never be grasped, this ontology argues that claims about reality should be subjected to the widest possible criticism. For this paradigm states that there can be various constructions of reality with different contexts, that all observations can be mistaken, and that all theories can be methodologically revised.

The positivist paradigm's epistemological relationship between "the knower and the to be known" has undoubtedly undergone an evolutionary process. This transformation can be roughly explained with reference to two epistemic breaks. The first one of these breaks is the "logical positivist" school called the Vienna Circle, and the other one is Karl Popper's approach and the debates that this approach accelerated. The Logical positivist movement, the first reflex of this evolution, was embodied by a group of academics who came together around Vienna, Austria in the 1920s and 1930s. These academics, also known as the "Vienna Circle", included Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath, Herbert Feigl, Friedrich Waismann, Kurt Gödel, Victor Craft, Hans Reichenbach, Carl Hempel and Alfred Ayer, among others. The aim of logical positivism was to defend and strengthen positivist empiricism in the context of scientific developments in the early twentieth century. Logical positivists sought to strengthen positivism by incorporating the ideas of early Wittgenstein to argue that empirical knowledge is the only valid way of knowing. On the basis of the "verifiability principle", which states that the meaning of a proposition lies in the method of its verification, they claimed that any proposition that cannot be empirically verified is not only false or confused, but also meaningless. Although logical positivists sought a way out of the contradiction between the empiricist principle that only experience can decide the truth or falsity of a proposition and the Humean objection that inductive arguments based on experience are invalid, this effort did not succeed in straightening out positivism.

Another stage in the subject's access to reality is the methodological question of how or by which method the researcher will find the reality that he or she believes can be known. Undoubtedly, the nature of a research method can be understood by looking at its philosophical background. Post-positivism's answer to the methodological question differs greatly from that of positivism. Post-positivism takes the interpretive element of knowledge and the contextual nature of research findings into consideration. Knowledge under post-positivist techniques is not universally generalizable. Many researchers influenced by post-positivist assumptions recognize the limits of deductively generated findings, arguing that the initial premise may be false even if the conclusions are true. The post-positivist perspective emphasizes the use of a hybrid design, a combination of both quantitative and qualitative approaches. This is because hybrid design research aims to investigate objective and subjective or internal and external phenomena. The post-positivist approach prioritizes quantitative data but strengthens its findings with qualitative data.

The onto-epistemic debates in the social sciences have also brought about a debate on methodology. The debate on how far it is possible to reach objective reality and which method is to be accepted as scientific has also opened the deductive method and quantitative techniques to investigation. The post-positivists' preference for qualitative methods and research techniques, and later for mixed research design, began to break the dominance of quantitative methods and techniques in social sciences. In addition, the introduction of many techniques such as "fuzzy set", "qualitative comparative method" and "meta-analysis" by the post-positivist paradigm in order to eliminate the

sharp distinction between quantitative and qualitative methods since the 1980s has brought a different dimension to current the methodological debates.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Adam, F. (2014). *Measuring national innovation performance*. London: Springer
- Alikılıç, İ. (2021). Pozitivizm ve postpozitivizm. *İnsanat: Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 36-62.
- Alvesson, M. & Sköldböck, K. (2009). *Reflexive methodology: new vistas for qualitative research*. 2nd Edition. London: Sage Publications
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası: Bir bilgi sosyolojisi incelemesi* (V. S. Öğütle, Çev.). İstanbul: Paradigma Yay.
- Cevizci, A. (2002). Post-pozitivizm. *Paradigma felsefe sözlüğü* (s. 845). 5. Baskı. İstanbul: Paradigma Yay.
- Churchill, S. L., Clark, V. L. P., Proshacke-Cue, K., Creswell, J. W. & Ontai-Grzebik, L. (2007). How rural low-income families have fun: a grounded theory study. *Journal of Leisure Research*, 39 (2), 271-294.
- Corry, M., Porter, S. & McKenna, H. (2019). The redundancy of positivism as a paradigm for nursing research. *Nurs Philos*. 20, 1-10. <https://doi.org/10.1111/nup.12230>. 24.04.2023.
- Creswell, J. W. (2021). Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. 6. Baskı. (M. Bütün & S. B. Demir, Der.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, E. & Uyan-Semerci, P. (2023). *Toplumsal araştırma yöntemleri için bir rehber: gereklilikler, sınırlılıklar ve incelikler*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Feyerabend, P. (2020). *Yönteme karşı*. 4. Baskı. (E. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Fischer, F. (1998). Beyond empiricism: policy inquiry in postpositivist perspective. *Policy Studies Journal*, 26 (1), 129-146. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.1998.tb01929.x>. Er. Tar. 03.05.2023.
- Fox, N.J. (2008). Post-positivism. Given, L.M. (Ed.), *The sage encyclopaedia of qualitative research methods* içinde (s. 659-664). London: Sage Publications.
- Greenfield, B. H., Greene, B. & Johanson, M. A. (2007). The use of qualitative research techniques in orthopedic and sports physical therapy: moving toward postpositivism. *Physical Therapy in Sport*, 8, 44-54. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ptsp.2006.11.002>. Er. Tar. 02.05.2023.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* içinde (s. 105-117). Thousands Oaks, CA: Sage Publications
- Hekman, S. (2012). *Bilgi sosyolojisi ve hermeneutik (Mannheim, Gadamer, Foucault ve Derrida)*. 2. Baskı. (H. Arslan & B. Balkız, Çev.). İstanbul: Paradigma Yay.

- Henderson, K. A. (2011). Post-positivism and the pragmatics of leisure research. *Leisure Sciences*, 33 (4), 341-346. <https://doi.org/10.1080/01490400.2011.583166>. Er. Tar. 02.05.2023.
- Kuhn, T. S. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. 2. Baskı. (N. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Alan Yay.
- Lakatos, I. (1999). *Çoğulculuğun kuramcısı: Lakatos*. (C. Güzel, Der.). Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan., Der.). Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Mertens, D. M. (2019). *Research and evaluation in education and psychology: integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. 5th Edition. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (2021). *Nitel veri analizi*. 4. Baskı. (S. Akbaba-Altun & A. Ersoy, Der.). Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Miller, K. I. (2000). Common ground from the post-positivist perspective: from “straw person” argument to collaborative coexistence. Corman, S. R., Poole, M. S. (Eds.) *Perspectives on organizational communication: finding common ground* içinde (s. 46-67). New York: Guilford Press.
- Noe, K. (2001). The rise and fall of “positivism”: from a viewpoint of the philosophy of science. *Riron to Hoho/Sociological Theory and Methods*, 16 (1), 3–18.
- Panhwar, A.H., Ansari & S., Shah, A.A. (2017). Post-positivism: an effective paradigm for social and educational research. *International Research Journal of Art & Humanities*, 45 (45), 253-259.
- Pathak, K. P. & Thapaliya, S. (2022). Some philosophical paradigms and their implications in health research: a critical analysis. *International Research Journal of MMC*, 3 (3), 9-11. <https://doi.org/10.3126/irjmmc.v3i3.48627>. Er. Tar. 24.04.2023.
- Patomäki, H. & Wight, C. (2000). After postpositivism? the promises of critical realism. *International Studies Quarterly*, 44, 213–237.
- Phoenix, C., Osborne, N., Redshaw, C., Moran, R., Stahl-Timmins, W., Depledge, M., Fleming, L. E. & Wheeler, B. W. (2013). Paradigmatic approaches to studying environment and human health. *Environmental Science and Policy*, 25, 218-228. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2012.10.015>. Er. Tar. 24.04.2023.
- Racher, F. E., Robinson, S. (2003). Are phenomenology and postpositivism strange bedfellows?. *Western Journal of Nursing Research*, 25(5), 464-481. <https://doi.org/10.1177/019394590325>. Er. Tar. 24.04.2023.
- Ryan, A.B. (2006). Post-positivist approaches to research. M. Antonesa (Ed.). *Researching and Writing Your Thesis: A Guide for Postgraduate Students* içinde (s. 12-26). Maynooth: Maynooth Adult and Community Education.
- Somel, A. (2014). Post-positivist paradigmlar. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(2), 33-45.
- Sunar, L. (2007). Batı düşüncesinde yeni arayışlar ve Roy Bhaskar'ın eleştirel realizm felsefesi. *Sosyoloji Dergisi*, 3(15), 85-100.
- Taş, K. (2011). *Sosyal bilim paradigmları açısından sosyolojik metodoloji*. İstanbul: Rağbet Yay.
- Türk, D. (2012). Eleştirel gerçekçilik üzerine. *Ankara SBF Dergisi*, 67(3), 189-217.
- Tüzemen, S. (2016). Advances in modern physics: transition from positivism to post-positivism in Education and Research. *Advances in Research*, 6(1), 1-9. doi: 10.9734/air/2016/19816. Er. Tar. 25.06.2023.
- Wang, W., Duffy, A. & Haffey, M. (2007). A post-positivism view of function behaviour structure. *International Conference on Engineering Design. ICED'07/264*. Paris/France, <https://www.designsociety.org/publication/25689/>. Er. Tar. 27.03.2023.
- Wildemuth, B. M. (1993). Post-positivist research: two examples of methodological pluralism. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 63 (4), 450-468. doi:10.1086/602621.
- Yücedağ, İ., & Sarsılmaz, F. (2018). Gerçekliği farklı düzlemlerde geri kazanmak: eleştirel realizm. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 700-709. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1415>. Er. Tar. 05.12.2023.